

Heterotopia Sarajewo. Przestrzeń miejska jako scena i reprezentacja

Tematem mojej rozprawy są strategie i taktyki wytwarzania tożsamości Sarajewa związane ze zmianą pozycji miasta na lokalnej i europejskiej mapie geopolitycznej i wyobraźniowej po rozpadzie Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Jugosławii, zwanej też drugą Jugosławią Jugosławii i konflikcie w Bośni i Hercegowinie latach 1992–1995. Procesy te zaprezentowane są przez pryzmat: zmieniających się, w wyniku historyczno-politycznych wydarzeń, reprezentacji poszczególnych budynków – symboli miasta (Vijećnica, hotel Holiday Inn), miejsc pamięci (m.in. park Vraca), ale również przestrzeni reprezentacji Sarajewa i narracji produkowanych w ramach przedstawień kulturowych, medialnych, dzieł filmowych oraz dzieł sztuki, ruchów społecznych i turystyki. W pierwszej części pracy: *Sarajewo palimpsest – geohistorie*, dokonana jest analiza materialnych i reprezentacyjnych warstw przestrzeni miejskiej Sarajewa – miasta ulokowanego na i ukształtowanego przez pogranicze Wschodu i Zachodu. Jako takie miasto stanowi strefę kontaktu pomiędzy dwoma cywilizacjami – odbijając cechy obu wytwarza zarazem własną, unikalną tożsamość, transcendującą właściwości obu. Sarajewo zostaje przedstawione między innymi jako osmańskie miasto wielu religii, austro-węgierska semi-kolonia, symbol pierwszej wojny światowej, symbol oporu przeciwko faszyzmowi, czy też reprezentacja drugiej Jugosławii. W części drugiej, *Dystopia Sarajewo – Oblężenie miasta (1992–1995)*, zaprezentowany zostaje proces rozbicia dotychczasowego zestawu wyobrażeń funkcjonujących o Sarajewie, do którego doszło w wyniku oblężenia i ataku na miasto. Sarajewo jako przestrzeń Innego stało się ofiarą turbofasyzmu, ideologii poszczególnych partii nacjonalistycznych u schyłku drugiej Jugosławii. Oblężenie miasta i jego *urbicide* przedstawione zostają na tle nacjonalistycznych strategii, w ramach których historyczne wyobrażenia, mity i symbole, piętnujące Innego, zostają wprzęgnięte w polityczną maszynę ekonomii afektywnej stając się narzędziem manipulacji tłumem. Równocześnie lata konfliktu w Bośni i Hercegowinie zbiegły się z ważnymi procesami przebiegającymi w całej Europie, czyli między innymi upadkiem żelaznej kurtyny i reintegracją podzielonej Europy. Widziana z tej perspektywy, wojna w Bośni i Hercegowiny, której główną medialną reprezentacją było oblężenie Sarajewa, stanowi krzywe zwierciadło procesów zachodzących pomiędzy znajdującymi się uprzednio w stanie „zimnej wojny” blokami wschodnim i zachodnim. Proces rozbicia dotychczasowej tożsamości miasta przedstawiony zostaje na tle losów budynków-heterotopii Sarajewa oraz wojennych przestrzeni reprezentacji miasta-wojny jako sceny traumy (porównane zostają reprezentacje miasta produkowane w ramach międzynarodowych spektakli medialnych oraz twórczości teatralnej i dramaturgicznej). *Urbicide* przyczyniło się do rozbicia bogatej mozaiki etniczno-kulturowej Sarajewa, pozostawiając miasto w liminalnym limbo. Próbow

wyjścia z tożsamościowego kryzysu poświęcona jest trzecia i ostatnia część pracy, *Powojnie*. Dokonuję w niej krytycznej analizy położenia miasta na geopolitycznej i wyobraźniowej mapie Europy oraz opisuję strategie i taktyki rekonstrukcji przestrzeni materialnej i symbolicznej Sarajewa oraz formowania się współczesnej zarówno lokalnej, jak i europejskiej narracji o mieście. Na geopolitycznej mapie Sarajewo funkcjonuje jako semi-kolonia Wschodu i Zachodu, obecnych w przestrzeni miejskiej za sprawą równoległych działań na rzecz europeizacji i islamizacji. W warstwie wyobrażeń powojenne narracje, których Sarajewo jest sceną i reprezentacją, bazują na piętnie traumy. Po pierwsze przywołuje utopijny projekt rekonstrukcji Sarajewa autorstwa Lebbeusa Woodsa, w którym trauma stanowi podstawę odbudowy materialnej warstwy przestrzeni miasta, ważnej z perspektywy formowania się tożsamości pokryzysowego społeczeństwa. Włączenie traumy w proces odbudowy miasta stanowi podstawę jej przepracowania. Następnie opisane są współczesne, lokalne strategie i taktyki wykorzystania traumy w dyskursie władzy i społeczeństwa oraz ich przestrzenne reprezentacje. W końcu, na przykładzie międzynarodowych obchodów stuletniej rocznicy wybuchu pierwszej wojny światowej, których Sarajewo było gospodarzem, zaprezentowany jest europejski dyskurs na temat Sarajewa i miejsca miasta we współczesnej europejskiej narracji historycznej oraz pamięci zbiorowej. Sarajewo, jako symbol początku i końca europejskiego stulecia wojen, ustanowione zostaje przestrzenią ewakuacji europejskiej pamięci o traumie.

Niedoskonałość przestrzeni takich jak Sarajewo pozwala Europie na tworzenie iluzji zrealizowanej utopii i pozwala na wyparcie pamięci własnych traum i niedoskonałości w liminalne przestrzenie „pomiędzy”. Europa jako utopia możliwa jest jedynie przez wykluczenie, którego Sarajewo stanowi jednocześnie zaprzeczenie i ofiarę. Na ten proces można jednak spojrzeć z innej perspektywy. Ułomności Sarajewa, stanowiąc odbicie *blind field* Europy, przedstawiają ją samą jako zakamuflowaną przestrzeń heterotopii, w związku z czym Sarajewo jest nie tylko i nie tyle niechcianym, marginalnym Innym, ale paradoksalnie – przestrzenią bardziej realną niż sama Europa.

W ramach badań traktowałam miasto zarazem jako bohatera i performatywną przestrzeń działań, których odbicie znaleźć możemy w warstwie materialnej, symbolicznej, praktyk miejskich oraz przedstawień kulturowych. W badaniach nad przestrzenią wykorzystuje narzędzia wprowadzone przez Henri Lefebvre’a, Michela Foucaulta oraz Edwarda Soję. W moim rozumieniu heterotopii odwołuje się do syntetycznego spojrzenia, które prezentuje Edward Soja. Geograf postrzega heterotopie jako geohistorycznie inne przestrzenie, w których zawarty jest potencjał do zmian. Właściwości przestrzeni heterotopii, stanowiących funkcjonalne i normatywne wyrwy w przestrzeni autorytetu, mogą prowadzić do rewolucyjnych przemian i przełomowych momentów w historii, kulturze i tożsamości danej społeczności.